

HANNU ITKONEN, YTT

professori (emeritus)
liikuntatieteellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
hannu.itkonen@jyu.fi

Liikkumisen sosiologi jättää kortteerin

Professorin toimen hoitaminen on kestävyyslaji. Koulutuksen ja tutkimuksen tulokset eivät synny käden käänteessä.

”TIEDEYHTEISÖN ON ONNISTUTTAVA OSOITTAMAAN, että yhteiskunnan kannattaa antaa taloudelliset ja hallinnolliset edellytykset tutkimus- ja opetustyössään vapaalle ja kriittiselle laitokselle, joka on ennakoita sitoutunut vain aidon tiedon luomisen ja välittämisen intressiin. Tällöin tiede voi säilyä hengissä, jos tiedeyhteisöllä on riittävästi tietoa ja moraalialia oman autonomiansa ylläpitämiseen.” (Niiniluoto 1987, 113.)

Edellisellä sitaatilla päätin lokakuun 13. päivä 2004 pitämäni liikuntasosiologian professuurin virkaanastujaisluennon. Luennon otsikon – *Liikuntasosiologia etsii kortteeria* – muokkasin kirjailija **Veikko Huovisen** samana vuonna ilmestyneestä Konsta Pylkkäsen myöhempiä vaiheita valottavasta romaanista (Huovinen 2004). Nyt jättäessäni professuurikortteerin teen sen liikkumisen sosiologina.

Viisautta ja ohjeita

Vuonna 1952 ilmestyneessä teoksessaan Havukka-ahon ajattelija Huovinen luokitteli maapallolla olevan neljä viisauden lajia. Kaukoviisaudessa ”asiat harkitaan etukäteen ja kuvitellaan tapaus sikseenkin elävästi”. Teoreettista viisautta puolestaan on vaikka missä ja ”siinä asia kuvitellaan yksipiip-puiseksi haulikoksi”. Käytännön viisautta on vanhalle ”kalttopäätetulle” oikeaan paikkaan rämeellä asetettu ketunrauta. ”Kaikista paras ja imelin” viisauden laji on kuitenkin jälkiviisaus, jolla ”saahaan eniten aikaan”. Jälkiviisaudessa ihminen on taaksepäin katsoessaan viisaimmillaan. (Huovinen 1968, 83–84.)

Siirryttyäni emeritusprofessoriksi voinen harjoittaa jälkiviisautta, joskin yliopistomaailmassa tarvitaan kaikkia mainittuja viisauden lajeja. Tutkijauskottavuuden säilyttääkseni otan muistelemisen avuksi sosiologi **Antti Eskolan** ohjeistukset tutkijan työlle. Ensinnäkin hän kehotti kaivamaan siitä missä seisoo eli tutkimaan sitä tilannetta, jossa elää. Toiseksi kannattaa palata vanhaan pohtimalla, mitä on tullut tehdyksi. Samalla on hyödyllistä esittää ilmiöiden suhteen uusia kysymyksiä. ”Poimi päivä” on Eskolan kolmas ohje. Päivän poimiminen edellyttää älyllistä valppautta ja ajatusten päivittäistä työstämistä. (Eskola 2019.)

Edellä esitetyt ohjeet Eskola kirjasi postuumisti ilmestyneeseen teokseen *Vanhanakin voi ajatella*. Lisäksi eräällä kuulemallani luennolla sosiologi kehotti yhteiskuntatieteilijöitä kirjoittamaan useille kentille, mitä hän piti tutkijan ammattitaidon kysymyksenä ja velvollisuutenakin. Eskolan

ohjeistuksia olen pohtinut etenkin jätettyäni liikuntasosiologian professuurin hoitamisen.

Omassa tekemisessäni olen todellakin kaivanut siitä mis-sä olen seisonut. Akateemisista opinnäytteistäni pro gradu ja lisensiaatin tutkielma liittyvät synnyinkaupunkiini Varkauteen. Väitöskirjassani *Kenttien kutsu* (1996) varkaute-laisen liikuntakulttuurin muutokset olivat tapaustutkimuksen osalta vahvasti läsnä. Vanhaan palaamista olen harrastanut sikäli, että Varkauden muutokset ovat olleet ja ovat edelleen osa tekemisiäni. Toki muihinkin aiempiin ilmiöihin on tullut palattua. Esimerkiksi Karjalan tutkimuslaitoksen Val-timon syrjäkylien tutkimuksessa olen saanut olla mukana 1990-luvun puolivälistä lähtien.

Päivän poimiminen on osa sitä mielikuvitusta, jota sosiologilta edellytetään. Kuullessani suunnitteilla olevasta eläinhistoriaa käsittelevästä luentosarjasta ryhdyin pohtimaan liikuntasosiologin mahdollisuutta tuoda oma kompetenssinsa kokonaisuuteen. Luento tuli pidettyä, ja samalla käynnistyivät laajemmat pohdinnat: olen parastaikaan kirjoittamassa kirjaa eläinten urheilusta.

Useille kentille kirjoittaminen on ollut minulle itsestään-selvyys koko tutkijaurani ajan. Näkemykseni mukaan tutki-jan ei pidä väheksyä minkäänlaista tekstilajia, eikä myöskään julkaisualustaa. Kernaasti yhdyin ranskalais sosiologi **Daniel Bertaux'n** tulkintaan sosiologeista elämänmetsästä-jinä, joiden on oltava rohkeita ja suhteellisen varmoja va-kaumuksistaan. Julkaisuluetteloni sisältääkin tiedetekstien lisäksi muun muassa paikallis- ja seurahistorioita, lehtijut-tuja ja opaskirjallisuutta. ”Pikkukirjoja” olen kirjoittanut esimerkiksi Varkauden teollisuusklubin, Varkauden sota-veteraanien ja paikallisen Svenska skolanin sekä joensuu-laisen Kansalaistalo Soropin vaiheista.

Tekstien laatiminen on ollut merkittävä osa elämänme-noani. Kirjoittamisen koen nautinnoksi ja haasteeksi. Saman sukuisesti Antti Eskola on nähnyt kirjoittamisen loh-duksi ja vaivaksi (Eskola 2009, 7). Hiljattain edesmennyt kirjailijaveljeni kuvasi kirjoittamista ohuen lasin valmistamiseksi. Myös hän nautti kirjoittamisesta ja kirjoitti joka päivä, vielä elämänsä viimeisenä iltanakin.

Muutosta ja paikallista

Yleisen yhteiskuntatieteen edustajina sosiologit ovat mit-tavien haasteiden edessä jo tutkimusaiheita valitessaan.

Kuva: Kimmo Kirves / Karjalainen

Liikuntasosiologinkin on toimenkuvansa rajauksesta huolimatta toteutettava kohdennettuja tutkimuskatseita. Omasa tekemisessäni on korostunut yhteiskunnallisten muutosten tutkiminen historiallisen sosiologian menetelmin. Sosiologi **Mike Savage** on korostanut menneisyyden tutkimuksen merkitystä. Hänen mukaansa tekemisemme rakentuvat menneiden yhteiskuntien ajatuksista ja niiden perinnöstä. Yhteiskunnissa eri ryhmillä on omanlaisensa historia, aika ja paikka. (Savage 2021.)

Yhteiskuntatieteellinen muutoksen tutkimus ei ole pelkkää menneisyyteen katsomista. Ilman ymmärrystä yleisemmistä yhteiskunnallisista muutoksista liikuntakulttuurin nykyilmiöt jäävät ohuesti kontekstualisoiduiksi. Liikuntatieteellistä tutkimusta voikin perustellusti kritisoida historiallisesti ”steriileistä” tutkimusasetelmista, joissa ihmistoimintaa ja -kyvykkyyttä mittaillaan vain pinnallisesti aikaan ja paikkaan kiinnittäen. Liikuntasosiologialle asetuikin erityinen tehtävä kaikenlaisen liikkumisen eli fyysisen aktiivisuuden kehystäjänä ja selittäjänä.

Yhteiskunta koostuu ihmisten tekemisistä. Sosiologi **Risto Alapuro** korosti ihmisten välisten suhteiden selvittämistä tutkiessaan Suomen syntyä paikallisenä ilmiönä. Yhtä paikkakuntaa intensiivisesti tutkien voidaan saada ylei-

Liikuntasosiologian tehtävä on kaikenlaisen liikkumisen kehystäminen ja selittäminen.

sempäkin tietoa, kuinka yhteiskunta ja elämänmeno ovat muuttuneet. Paikallistutkimus voi valaista, miten ihmiset muodostavat yhteisiä verkostoja ja miten taloudelliset, poliittiset ja kulttuuriset näkemykset sitovat ihmisiä yhteen. Paikallistutkimus voi kertoa sellaisista yhteiskunnan vaiheista, joista valtakunnalliset tutkimukset eivät kykene sanomaan mitään. (Alapuro 1994, 315–316.) Myös liikunta- ja urheiluseuroja sekä muita järjestöjä voidaan analysoida intensiivisellä menetelmällä, joka paljastaa sekä organisaatioiden sisäisiä että ulkoisia suhteita toimijoihin ja intresseihin. Näin olen myös itsekin menetellyt.

Liikkumisen sosiologina

Yhteiskuntatieteilijän tulee tehdä havaintoja niin mittavista rakenteellisista murroksista kuin pienemmistäkin ilmiöistä. Hahmotin jo väitöskirjassani *Kenttien kutsu* (1996) urheiluseuratoiminnan kaudet. Kausien hahmottaminen perustui sekä yleisempään kansalaisyhteiskunnan muutokseen että liikuntakulttuurin sisäiseen uudistumiseen. Esimerkiksi ensimmäinen eli järjestökulttuurin kausi paikansa voimistelu- ja urheiluseurat yleisempään kansallisen järjestö-Suomen muotoutumiseen 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Seuratoimintojen kausittelu on luonut sen kehyksen, jonka puitteissa seurojen muutosten erityispiirteet voidaan aineistolähtöisesti kairata esiin.

Olellainen tutkimustulokseni on ollut idea 1980-luvulla käynnistyneestä liikuntakulttuurin eriyttämisestä. Pohdintani käynnistyivät yleisemmästä yhteiskuntien ja kulttuurien muutoksesta siirryttäessä jälkimoderniin yhteiskuntaan.

Vaikka en innostunutkaan enemmälti keskusteluista postmodernista, näyttäytyivät myös liikuntakulttuurissa toteutuneet muutokset yleisemmistä yhteiskunnan muutoksista johtuviksi.

Liikuntakulttuurin eriyttymisen suureksi jakolinjaksi hahmottui ensinnäkin sosio-kulttuurisen liikunnan ja kilpaurheilun erkaneminen toisistaan. Ihmisten elämäntyylien muuttuessa vapaa-aikaa alettiin täyttää moninaisin kunto-, virkistys- ja elämysliikunnan muodoilla, ja niillä ei ollut välttämättä mitään tekemistä kilpaurheilun kanssa. Toisaalta eriytyminen toteutui myös urheilukulttuurin sisällä. Ammattimainen huippu-urheilu ryhtyi irtaantumaan vapaaehtoisuuteen perustuvasta urheilusta. Eriyttymisen edelleen jatkuessa syntyy aivan uudenlaisia hybridejä käytäntöjä, joihin on syytä suunnata intensiivisiä tutkimuskatseita.

Huoli ihmisten hyvinvointinsa kannalta liian vähäisestä fyysisestä aktiivisuudesta on johtanut niin politiikkatoimiin kuin tutkimuskeskusteluihin. Mediakin on saanut runsaasti polttoainetta uutisoidessaan ”liikkumattomuuden” jäsytävistä seurauksista yksilötason ongelmista aina kansantalouden näivettymiseen saakka. Keskustelu näyttyy yleis-tävänä, keskiluokkaisena ja osin yksilöitä syyllistävänä. **Anu Kantola** on tutkijaryhmänsä kanssa osoittanut, että ihmisten elämäntilanteita ja toimia ei voida ymmärtää tukeutuen vanhaan luokkajakoon. Tieteentekijöiden tulisikin tavoittaa ihmisten kokemukset, jolloin kyettäisiin samalla näkemään, mihin yhteiskunnan muutos on menossa ja miten se kohtelee ihmisiä. (Kantola 2022, 22.) Tällainen lähestymistapa olisi kannatettavaa myös liikuntatutkimuksessa jo senkin vuoksi, että liikkumiseen vaikuttavat rakenteelliset tekijät tulisivat huomioon otetuiksi.

Sosiologia on käsitteellistävä tieteenalana. Myös liikunnan ja urheilun tutkimuksessa tarvitaan käsitteellisiä pohdintoja. Yksi uusi tulkinta on ollut kaiken fyysisen aktiivisuuden nimeäminen liikkumiseksi. Voimme puhua myös ihmisten liikkumisympäristöistä. Pohdintojen hengessä nimesin 2021 ilmestyneen kirjani *Liikkumisen sosiologiaksi*. Liikkumisen käsite on kulkeutunut myös päätöksentekoon. Laatiessamme valtioneuvoston liikuntapoliittisen selonteon tausta-aineistoksi liikuntatieteellistä tutkimuskatsausta (2018) esitimme johtopäätöksenä, että kaikkeen päätöksentekoon tulisi sisällyttää liikkumisvaikutusten arviointi. Ihmisten liikkumisen määrittelemisen laajemmin kuin pelkästään liikuntapoliittiseksi kysymykseksi antaa myös muille toimijoille mahdollisuuden asettua fyysisen aktiivisuuden edistämistöihin. Opetus- ja kulttuuriministeriössä onkin meneillään työ asian tiimoilta.

Tutkimus, koulutus, vaikututtavuus

Yliopiston kolmeksi perustehtäväksi on määritetty tutkimus, opetus ja yhteiskunnallinen vuorovaikutus. Humboltilaisen sivistysyliopiston hengessä opetuksen tulisi perustua laadukkaaseen tutkimukseen ja myös laaja-alaiseen yleisempään sivistykseen. Kannattaa vaikkapa muistaa filosofina pidetyn **Immanuel Kantin** olleen myös tähtiä tutkiva luonnontieteilijä. Kirjailija **Johan Wolfgang von Goethe** teki tutkimusta muun muassa vertailemalla ihmisten ja apinoiden luurankoja. (Ganten et al. 2003.)

Sanomattakin on selvää, että sivistys syntyy laaja-alaisesta lukeneisuudesta. Tutkiminen ja lukeminen ovat olleet niitä lähteitä, joista olen ammentanut myös opettamisen intoa ja iloa. Toivoisin tietämisen halun tarttuneen varttuviin sukupolviin. On ollut etuoikeus työskennellä osaavien opiskelijoiden ja liikkumisen kysymyksistä innostuneiden työtoverien kanssa, jotka ovat opettaneet minua monin tavoin vieden ajatteluaani useita piiruja eteenpäin.

Liikkumisen sosiologin jättäessä professorikortteerinsa 18 vuoden vierailun jälkeen kokemuksia on karttunut. Työ ja kotimaan kokousmatkoja olen tehnyt yli maapallon ympäröimän. Yhteiskunnallista vaikuttavuuttakin on harjoitettu: OKM:n liikuntatieteen jaostossa 15 vuotta, Liikunta & Tiede -lehden tutkimusartikkelijulkaisun toimituskunnassa yli 20 vuotta, Euroopan liikuntasosiologijärjestön puheenjohtajistossa kuusi vuotta sekä lukemattomia vuosia muissa elimissä ja järjestöissä.

Mennyt talvi oli suotuista hiihtämislle. Ladulla lykkiesäni mietiskelin yliopiston tilaa. Mieleeni on tullut Suomen ilmastopaneelin puheenjohtaja **Markku Ollikaisen** 70-vuotishaastattelussa (HS 15.3.2022) antama vastaus kysymykseen siitä, miten työt ja tunnelmat ovat kehittyneet yliopistolla. Vastaus oli huolestuttava: ”*Epädemokratia ja byrokratia on paisunut, tieteen ja opetuksen autonomia kaventunut. Tutkijoiden harteilla on monta joutavaa kuormaa ja epävarmuutta.*” Toivottavasti tunne ei olisi kovin pysyvää todellisuutta.

Iloisena katselin liikunnan yhteiskuntatieteiden kevään 2022 hakijamääriä: aloituspaikkaa kohti 38 hakijaa eli tässä suhteessa Jyväskylän yliopiston suosituin hakukohde. Valituiksi tulevat opiskelijat pääsevät pohtimaan kiinnostavia kysymyksiä. Jään kaipaamaan opiskelijoita ja työtovereita, opettamista ja ohjausta. Takana ovat myös treenien ja saunan jälkeiset ”Krakovan piirin” innovoivat iltatunnot. Emerituselämän alkukuukaudet ovat osoittaneet, että kalenteriin kertyy merkintöjä, mutta lukemiselle ja kirjoittamiselle näyttää jäävän aiempaa enemmän aikaa.

Jättäessäni liikkumisen sosiologina kortteerini voin samaistua Havukka-ahon ajattelijan poistumiseen: ”*Suon takana oli puuton palokangas, musta mäki taivaan vaskilaitoja vasten. Konsta Pylkkänen ilmestyi mäen rinteeseen. Hiljakseen hän nousi paloa ylös, sai päänsä jo ruskon eteen, kohotti hartiansa valoon ja näkyi sitten mustana, selväpiirteisenä hahmona mäen harjalla. Hän seisoi hetken paikallaan, liikkeistä päätellen syytti piipun. Taivas leimusi ja kyti. Miehen hahmo oli sysimusta. Lähti tuosta laskeutumaan kuin maan sisään. Jalat katosivat, jo upposi ukko vyötäisiä myöten, ja kohta enää pää heilahтели palokankaan laella, mutta ei kauan.*” ♦

LÄHTEET

- Alapuro, Risto.** 1994. Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933. Hanki ja jää. Helsinki.
- Eskola, Antti.** 2009. Mikä henki meitä kantaa: katselen työni jälkiä. Tammi. Helsinki.
- Eskola, Antti.** 2019. Vanhanakin voi ajatella. Vastapaino. Tampere.
- Bertaux, Daniel.** 1995. Elämänmetsästäjät – yritys ryhmäkuva. Teoksessa Haavio-Mannila, E. et al. (toim.) Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus. Gaudeamus. Helsinki.
- Huovinen, Veikko.** 1968; alkup. 1952. Havukka-ahon ajattelija. WSOY. Porvoo.
- Huovinen, Veikko.** 2004. Konsta Pylkkänen etsii kortteeria. WSOY. Helsinki.
- Itkonen, Hannu.** 1996. Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Gaudeamus. Helsinki.
- Itkonen, Hannu.** 2021. Liikkumisen sosiologia. Vastapaino. Tampere.
- Itkonen, Hannu, Lehtonen, Kati & Aarresola, Outi.** 2018. Tutkimuskatsaus liikuntapoliittisen selonteon tausta-aineistoksi. Valtion liikuntaneuvosto. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2018:6.
- Kantola, Anu.** 2022. Epävakauden aika. Teoksessa Kantola, A. & työryhmä. Kahdeksan kuuplan Suomi. Yhteiskunnan muutosten syvät tarinat. Gaudeamus. Helsinki.
- Niiniluoto, Ilkka.** 1987. Tiede, hyöty ja kilpailu. Teoksessa Mäkelä, K. (toim.) Tieteen vapaus ja tutkimuksen etiikka. Tammi. Helsinki.
- Ganten, Detlev, Deichman, Thomas & Spahl, Thilo.** 2003. Leben, Natur, Wissenschaft. Eichborn Verlag. Frankfurt am Main.
- Savage, Mike.** 2021. The Return of Inequality. Social Change and the Weight of the Past. Harvard University Press. Cambridge.